

URBAN DESIGN AND SPATIAL PLANNING

**URBANISTYKA
I PLANOWANIE
PRZESTRZENNE**

ELŻBIETA CZEKIEL-ŚWITALSKA

PhD

West Pomeranian University of Technology in Szczecin
Faculty of Architecture
e-mail: elzbieta.czekiel-switalska@zut.edu.pl
ORCID: orcid.org/0000-0002-4423-033X

ANDREA URLANDOVÁ

Assoc. Prof. PhD

Slovak University of Technology
Faculty of Architecture and Design
e-mail: andrea.urlandova@stuba.sk
ORCID: orcid.org/0000-0002-1499-6916

ALICJA ŚWITALSKA

MSc

West Pomeranian University of Technology in Szczecin
Faculty of Architecture
e-mail: alicja.switalska@zut.edu.pl
ORCID: orcid.org/0000-0002-0790-2563

DECISION-MAKING IN THE SELECTION OF ARCHITECTURE COLOURS — THEORY AND PRACTICE: ANALYSIS OF SELECTED EXAMPLES FROM POLAND AND SLOVAKIA

PROBLEM DECYZYJNOŚCI W ZAKRESIE DOBORU KOLORYSTYKI ARCHITEKTURY — TEORIA I PRAKTYKA. ANALIZA NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH Z POLSKI I ZE SŁOWACJI

ABSTRACT

The colours of external architecture are crucial to the reception of urbanized space. An appropriate concept is necessary to maintain order and harmony of colours. Decision-making in this respect was analysed, based on Polish and Slovak legal acts. The formal and actual status was compared through analyses of local spatial development plans and site inspections. For a broader perspective, examples from some of the countries are presented. Using a survey, public knowledge of the current legal situation related to colour decision-making was investigated alongside preferences as to who should manage this issue. It was also investigated how space users assessed the external colours of buildings in the areas under study.

Keywords: architecture, colours, spatial order, colour preferences, local spatial development plan

STRESZCZENIE

Kolorystyka zewnętrznej architektury ma kluczowe znaczenie w odbiorze przestrzeni zurbanizowanej. Dla zachowania ładu oraz harmonii barw niezbędna jest odpowiednia koncepcja. Przeanalizowano kwestię decyzyjności w tym zakresie, opierając się na aktach prawnych polskich i słowackich. Stan formalny z rzeczywistym porównano za pomocą analiz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz wizji lokalnych. Dla szerszej perspektywy przedstawiono przykłady z różnych krajów. Poprzez ankietyzację zweryfikowano wiedzę społeczną dotyczącą obecnej sytuacji prawnej związanej z decyzyjnością kolorystyczną, a także preferencje w kwestii tego, kto powinien tą kwestią zarządzać. Sprawdzone także, jak użytkownicy przestrzeni oceniają zewnętrzne barwy obiektów na badanych obszarach.

Słowa kluczowe: architektura, kolorystyka, ład przestrzenny, preferencje kolorystyczne, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego

1. INTRODUCTION

It is worth considering how important role colour plays in the perception of space. It is ubiquitous, both in the realms of nature and in the man-made environment. In the latter, a significant part of the external space is created by building facades. *Facade colour is just one of a number of physical characteristics that comprise the external elements of a building.* (O'Connor, 2008, p. 5). *Colour is the one of the most important elements of human perception and one of the basic factors in visual communication as well* (Tarajko-Kowalska, 2010b, p. 247). However, the first feature of a space that the human eye perceives is colour. (...) *colour as a subtle stimulation with salient impact has been highly affecting human lives physically, psychologically, physiologically and sociologically every day* (...) (Nurlelawati, Rodzyah and Normahdiah, 2012, p. 55).

Colour may have a calming, stimulating or warning effect on humans, it may affect different types of activities, such as learning or can induce appetite. Psychology of colour investigates this (Zausznica, 2012). Many studies point to the positive and negative impact of colour on humans. For instance, the colour red is seen as stimulating, but also as a warning sign. The colour blue can minimize alertness and concentration, can induce sleepiness, while green has a calm and stress-reducing effect (Nurlelawati, Rodzyah and Normahdiah, 2012, p. 59). *Individual colours do have universal psychological properties, but, as with musical notes, it is only when they are combined that they produce an emotional response — which can be a positive or negative expression of the basic properties of the colour. In isolation, there is no such thing as a good colour, or a bad colour* (Wright and Murphy, 2009). These observations also apply to architecture. For example, *red hue has been used in architecture since ancient times. Rich symbolism has always been connected with it — association with blood, fire, sexuality and love survived even till now. In some countries red has special meaning, in a religious sense as well as in architecture. (...) Red colour has also very strong influence on human's psyche. Its use — on facades, in interiors as well as in urban space — always evokes intensive emotional and aesthetical feelings* (Tarajko-Kowalska, 2010a).

Human settlements have been painted since time immemorial, and the facades of buildings were given character by a colour palette. For instance, metopes, friezes and other sculptural elements placed high up on temples had bright red or blue backgrounds so that the scenes presented on

bas-reliefs and painted in realistic colours could be easily visible from ground level (Zink, 2019). Presently, colour is used on facades for a range of reasons, primarily for aesthetics and to ensure a certain quality of space. The use of colour can have a specific intent. For instance, in urban composition one can use a different colour than what is prevalent in a given area to terminate an axis, *there can be a dominant element — an object that stands out through, for instance, (...) its colour* (Zachariasz, 2021, p. 232). Here, colours that contrast with the rest of the environment may be applied. More broadly speaking, *colour can be used as a tool for spatial ordering (...) and its conscious and appropriate use can contribute to the visual improvement of their landscape and architectural composition* (Tarajko-Kowalska, 2009, p. 59 cited in: Tarajko, 2006, p. 2).

Colour preferences are a matter of individual taste and are often governed by a given period's fashion. However, whether or not an architectural complex forms an aesthetic and harmonious layout with elements of accents or landmarks is an essential factor that can affect people. *It has been known for quite some time that colours affect the human psyche, and intense, warm and vivid colours enhance our will and courage, aid us in overcoming depression and melancholy, or improve logical thinking and memory. They have calming properties. They provide a sense of warmth and order, introduce romanticism and optimism, positively affecting one's mood* (Wolański, Trąba and Rogut, 2016, p. 336). These are sufficient reasons to create the architecture of human surroundings in the best, most aesthetic, and human-friendly colour possible.

The external colours of architecture are treated differently in each country. For example, Toledo, Ohio, USA, has established standards for the design of industrial buildings. It is written in them, among others, that the colours of the facade should be with a low reflection coefficients, subtle, neutral or earth tones. Finishing elements and building accents can be brighter, and can utilize basic colours, provided that approval of a planning director is secured. For other buildings, the colour should be subtle, neutral and earthy (brown, bronze, greys, unsaturated or grey colours). The regulations forbade the use of neon/fluorescent paints. (Toledo Municipal Code, 2021). This provides a general legal framework that defines the colour of architecture.

Another case is the use of colour in France. Colour, materials, the layout and size of buildings are defined in an architectural design based on plans, as stipulated in article L431-2 of the Code de

l'urbanisme¹. The dependence of colour on the architect's decision was also confirmed in article R*431-8, which specifies what an architectural design should include (Code de l'urbanisme, 2019). A decree from 1978 stipulated that a building's external colour is to be decided by an architect (Décret... sur l'architecture relatif aux modèles types de construction, 1978). These legal acts confirm that in France the external colour of buildings is decided by the architect who defines this colour in an architectural design.

For instance, a great deal of attention is paid to colour schemes in Lyon, located in the central-eastern part of the country. The city's Old-Town red, yellow and ochre buildings are its hallmark. For the area of the Rhône waterfront, a blue colour was adopted, which brings to mind metal and the industrial heritage of this area (Kamrowska-Zaluska, 2011, p. 114).

The colour of architecture in Germany is defined primarily in development plans. *Buildings must be designed so as to blend in with each other in terms of (...) colour and (...) so that they are not unpleasant. Buildings must blend with the environment and cannot adversely affect the existing or planned image of streets, municipalities and the landscape. It is necessary to account for monuments of culture and nature, as well as distinctive qualities of the environment*² (cited in: Jędraszko and Biegański, 2011, p. 67). Here, it should be noted that this is one of the most conflicting elements of the regulation, one that is often decided upon by courts (i.e., often following the questionable tastes of judges) (Jędraszko and Biegański, 2011, p. 67). *The development plan (...) defines very precisely the type of buildings, their height, shape of the roof, colour of the facade, etc. The development plan is prepared only in areas where the commune is currently planning specific development. It has the nature of a local law (Satzung) and is ultimately binding on everyone.* (Kwartnik-Pruc and Przewięźlikowska, 2007, p. 159).

Based on the above few examples, it can already be seen that the colour of architecture in various countries is determined in different ways. In some countries, it is determined on the basis of more or less detailed legal provisions. However, if the colour does not depend on the owner of the building, it is included in the spatial development plans or the architect decides it.

One of the aims of the research was to compare the regulations and practices regarding architectural colour decision-making in Poland and Slovakia against the background of the examples from different countries presented above. It was examined whether and to what extent the law in these two countries addresses this issue and, if so, to what extent the existing provisions are reflected in reality. In section 3 of this article, the determinants of the colour of architecture in Poland are presented, including the determination of colour in the provisions of local spatial development plans. Practice has shown it is not always implemented. In construction projects where there are no legal restrictions, the colours are determined by the architect in cooperation with the client. In many cases it is decided directly by the property owner.

In the following part, the results of research on the theory and practice of using colour in Polish architecture were presented at the end of the 20th and the beginning of the 21st century. It was also important for the authors to gauge public opinion on the subject making decisions about colour in architecture.

The main purpose of this study was to ask a random sample of respondents the question as to who should make decisions about the external colour of the architecture. For this purpose, a questionnaire survey was conducted in which 214 people took part. It was also analysed whether the law in Poland and Slovakia safeguards the colours of architecture. Since in Poland, to some extent, legal acts may determine the colour of buildings, it was investigated whether this was being implemented.

2. MATERIALS AND METHODS

Multiple methods were used in this study. The literature and legal acts were analysed in order to compare the principles of setting the colours of outdoor architecture in different places and countries on selected examples.

The investigation of the colour schemes in areas covered by local spatial development plans was performed by studying the provisions of Polish legal acts. The effectiveness of their enforcement was verified using field studies. Direct interviews with 43 people who lived in the investigated areas were conducted. This enabled determining how the provisions of local spatial development plans were enforced in Poland and how the existing colour schemes of architecture were perceived by pedestrians.

In Slovakia, there are no regulations regarding colours in spatial plans, so the research methods used differed for the two countries. The results of a detailed and in-depth archival inquiry, at local administrative

¹ The architectural project defines, by plans and written documents, the location of the buildings, their composition, their organization and the expression of their volume as well as the choice of materials and colors. (Code de l'urbanisme, 2019).

² All English translations of foreign-language quotations are from the authors of the article.

offices and with involved architects served as a good base (Białobłocka and Urland, 2019). Continuous monitoring of the changing trends in colour schemes on typical complexes of buildings was carried out by the author at the Slovak University of Technology in Bratislava Faculty of Architecture and Design alongside research on finding objective factors underlying subjective preferences and choices, which altogether formed a broad collection of facts and situations that could be compared and used as a basis in this study.

In order to determine who should make the decisions about the colour of architecture, a survey was performed among a randomized sample that included people from various countries. Responses were provided by residents of Poland and Slovakia, as well as the following countries: Poland, Slovakia, Iran, Germany, Spain, the United Kingdom, Norway and Italy.

The survey asked who should decide on the colour of a building and also verified respondents' knowledge of who decides on the colour of architecture in their country. In addition to choosing ready-made answers, respondents were given the opportunity to provide a descriptive answer. The analysis of the results took into account the respondents' country of residence and their profession (divided into architects, urban planners and non-disciplinary).

3. WHO DECIDES THE COLOUR OF ARCHITECTURE IN POLAND

In Poland, the decision making in terms of the colour of external architecture, depending on the situation, is divided between local law, the architect, the conservator of monuments and the property owner.

Legal regulations in the field of colours in Poland are very limited. In the national scope, there are no regulations imposing a specific colour scheme. On the other hand, local law, in the form of local spatial development plans or decisions on development conditions, may or may not specify the colours. Depending on the needs, the plan arrangements may include the colours of the entire development complex, building structure or its individual parts (Ustawa... o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, 2003, art. 15 ust. 3 pkt 8). In practice, therefore, only in some cases the colour is specified as it is not compulsory. When a local plan specifies building colours, then when we build, extend or apply additional thermal insulation to a building, this building must adhere to the plan's provisions. The ordinance that specifies what such a decision must contain does not mention a building's colour. As such, these decisions rarely define a building's colour. The matter is similar in the Act of 2018 (Ustawa... o ułatwieniach

w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących, 2018) which even requires a visualization of a planned project, but does not require colours to be defined. *Unfortunately, in practice, provisions do not enforce uniformity, but merely protect against extreme contrasts. Furthermore, contestation of the significance of relations with the surroundings and more consistent colour limitations are still present among designers (the famous statement 'fuck the context') and many more developers. Overcoming this barrier requires persistent education* (Petelenz, 2021, p. 169).

The technical design on the basis of which the building permit is issued must contain the facade colours in the architectural section, in the drawings or in the written section (Rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego, 2003, § 12 ust. 1 pkt 1). It is prepared on the basis of the provisions of the local spatial development plan or in the decision on development conditions. In the absence of colour requirements in these documents, the decision on the appearance of the facade is made by the architect. Also in the case of the thermal insulation of building facades, the height of which is from 12 to 25 m and over 25 m, it is necessary to list the colour of the building, which is the responsibility of the architect.

In the case of buildings subject to statutory conservation (listed in the register of monuments either as a singular entry or as a part of an ensemble or area) that require a building permit, it is necessary to approve the colours with the conservator of monuments (Ustawa Prawo budowlane, 1994, art. 29 ust. 7; Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, 2003).

However, the owner of the property has the greatest influence on the colours of the building. Local law usually does not regulate this issue, and when it does, it usually uses a range of colours, e.g., pastel colours, which leaves a wide choice for the owner. The law hardly determines the color of buildings, while since the beginnings of the twenty-first century such decisions are in some places made by urban planners who draft local plans (Cejpkova et al, 2022, p. 107).

4. THEORY AND PRACTICE IN THE APPLICATION OF COLOUR IN ARCHITECTURE IN POLAND BASED ON THE IMPLEMENTATION OF LOCAL PLAN PROVISIONS

The presented cases illustrate the provisions used in local plans and their implementation in relation to the colours of the buildings.

Various locations in Szczecin were considered looking for those that are covered by local plans, containing arrangements for the colour of architecture, and two such places were selected (Uchwała nr XXVII/790/13... w sprawie Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Pogodno — Somosierry” w Szczecinie, 2013; Uchwała nr XI/338/19... w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Pogodno — Somosierry 2” w Szczecinie, 2019). The spatial development plans on which the analyses were based cover the same sites, but were adopted in different years. The colours of the facades of building were defined as follows: the application of neutral colours: dove, washed out pink, washed out green, browns, beiges, greys, ochre, while the provisions concerning roofs mandate that the colour be uniform. Just as there are set colours for building facades, roofs were not given clear provisions in terms of colour. The regulations on façade colour feature specific hues, which also include ‘dove’, which is a vague term and is used for different colours. For instance, the colour of a Dekoral paint (Dekoral, n.d.) labelled as such is grey, while others believe that can be white, black and various shades of blue (Grupa PSB and Modell, n.d.). A paint by a different company (Dulux, n.d.) is labelled ‘dove grey’. The Polish language dictionary states that it is a bright-grey colour with a blue shade (Sobol, 1999, p. 228). Another dictionary states that a dove colour is a warm grey with a slight purplish or pinkish tint (‘Dove color’, n.d.).

In the areas where the described plan applies, the colours of the buildings did not correspond to the colours it stipulated (ill. 1–5). The respondents were interviewed in this area. The question was: do you like the colours of these buildings? All the 43 people interviewed gave a negative answer. According to the conducted direct interviews concerning the space in the area, 82% of the respondents answered that it was chaotic. A black building (ill. 3) and an orange building with greys, whites and advertisements (ill. 4, 5) were received the most favourably.

The local plan is an act of law that defines the shaping of spaces, and it should clearly specify what colours architecture should have, without using names that can be interpreted in different ways.

When analysing various plans, similarly to the example presented, they have unclear or very general written colours (e.g., neutral roofing colours, matching the landscape; allowed colours are graphite, brown, red, natural brick colour) that do not always guarantee colour harmony. Inaccuracies in local plan records, but also not always accurate records

regarding the colour of the facade, as it results from research conducted on several plans adopted or drawn up in Kraków by Marcin Petelenz (Petelenz, 2007), do not always lead to spatial order. The use of colours of different shades *does not result in any harmonization* (Petelenz, 2007, p. 142)

5. COLOURS OF ARCHITECTURE IN SLOVAKIA

The period after the Second World War in Slovakia and especially the socialist period was characterized by the mass construction of housing, which in Bratislava and other cities was implemented on the basis of five-year plans, of which there were five. The standard ČSN 73 0020 *Obytné budovy* adopted in 1955 stipulated the categories of flats, their standard/level, furnishing, etc. Several structural systems were used — the first one in the years 1953–1966, followed by others until 1980.

In the 1970s and early 1980s, the construction of residential complexes of reinforced-concrete panel-block buildings prepared by state design offices implemented the colour choices selected by the buildings’ architects. During the years 1945–1990, apart from historical zones, no restrictions or regulations were defined on the colour of facades, whether in terms of the importance of a building or its location in the urban context. This planning of large-scale housing construction ceased after the regime change in 1989.

Residential buildings — situation after 1989

Several joint initiatives tried to map the situation and suggest guidelines for adapting these ensembles to the present-day requirements, such as in 2005–2006: *Plattenbausiedlungen in Wien und Bratislava — zwischen Vision, Alltag und Innovation* (Bacová et al., 2006), or the INTERREG IIIA project ‘Plattenbausanierung in Wien und Bratislava’, whose framework focused on various aspects concerning meeting the essential needs of residents. These studies in general, did not focus specifically on external appearance or colour, although it proved to be a crucial issue, as the large-scale refurbishment process is closely linked to changes in visual appearance and colour choices.

The visual transformation that accompanied social changes have not been a priority in studies and management as they had not been foreseen. They developed naturally, spontaneously and without any control. The decades of monotonous panel-block facades were accompanied by a growing ‘thirst’ for chromatic solutions, polychromy, spontaneous and also unique designs which at first were accepted positively and

happily as interesting and lively. However, as the percentage of repainted buildings grew, the drawbacks of this uncoordinated process became evident and it became obvious that too much ‘colourfulness’ without any order may be just as disturbing as monotony.

The challenges

The challenge of the colour appearance transformation process was how to merge original intentions with the new situation in society, current demands for a different, lively appearance with many individual tastes and ideas on the one hand, and to obtain objective professional knowledge on these demands on aesthetics and colour appearance to be able to provide large-scale, scientifically based, and necessary guidance on the other.

Preference studies done in the first half of the 1990s (Urlandová, 1997) showed objective factors that underlaid subjective colour references and provided a good basis for professional colour design. Continued research and monitoring of the spontaneous development in Slovakia since 1990 has identified three periods with special characteristic features: 1990–2000, 2000–2010 and after 2010. Between 1990–2000 the prevailing appearance of buildings was achromatic as inherited from the past years — various greys were typical for facades. Between 2000–2010 the ‘explosion’ of highly chromatic colours in various combinations could be mapped and after 2010 a slow return to a broader use of achromatic colours has been documented. The use of achromatic colours differs from the first period — both in the characteristics as in the type of combinations with chromatic colours. It is a new level of their use. This means, that although it is a return to the achromatic, it is as if going up a spiral, not around a circle. This process has not been managed or coordinated in any way and therefore it offers invaluable study material.

Characteristic features in comparison — selected guidelines for the future

In the original ensembles colour design was not a concern in the projects, it was mostly ‘mechanic’ and hardly incorporated as coherent part of design (achromatic, monochromatic, mechanical schematic applications). Only in the 1980s did some concepts of colour schemes start in the limited possibilities of that time — e.g., the Devínska Nová Ves housing estate in Bratislava (ill. 6).

With the differentiation of the society, various living standards, possibilities and private ownership of apartments, colour choices and treatments manifested individualism, egoism, self-representation, and the demonstration of individual tastes.

Owners of apartments within a single building take decisions on the appearance of their building — either by themselves or they follow the suggestions provided (in the majority of cases) by the contractor. This way buildings as entities change colour regardless of the context and the rest of a complex. As a result, the timing of facade interventions, choices of colour are not regulated, coordinated or planned.

It is up to the owners or municipal authorities to ask for professional collaboration in colour planning for individual buildings or complexes.

Experience shows that decisions about colours of buildings are typically made either by the owners themselves or their representatives, while in other cases the contractor’s firm (a colour studio) prepares the design and in a few cases hired architects prepared colour designs.

So far no legal acts which would specify the external colour of architecture are in force. Local administrations may take decisions on colour regulation — this has been done, among others, in Dolný Kubín, where this regulation tool was based on a thorough colour study and a dedicated colour plan (Urlandová, 2006).

Thus in cases of ensembles which are not listed as heritage sites, decisions on colours of buildings are still left to the owners. There are only a few examples in Slovakia of municipal offices which asked for a colour plan and there are not many groups of owners of buildings who entrusted the colour designs of their buildings to specialists. Architects in Slovakia are not specifically trained in colour design and their work in this sphere is in most cases merely intuitive and based on their artistic sense. Therefore, certain professional guidelines would be needed on principles to be followed in colour design of these residential complexes.

6. WHO SHOULD MAKE DECISIONS ABOUT THE COLOUR OF ARCHITECTURE IN POLAND AND SLOVAKIA

In Poland and Slovakia

In order to find out the public’s opinion on who should decide the colour of architecture, a survey was conducted among 214 people randomly selected on social media. The basic question was who should decide the colour of a building (law, planning policy, architect, owner, someone else). Responses came from residents of Poland and Slovakia, as well as several other countries: the UK, Germany, Ukraine, Iran, Norway and Spain (ill. 7)

The majority of respondents interviewed in Poland and Slovakia believed that decisions about

colour should be made by architects or urban planners (ill. 8a, 8b).

It is nevertheless important to note that architects are not necessarily prepared to work with colour on a larger scale, such as that of a zone. This requires specific knowledge, and even some specialization. In some countries this is typically entrusted to colour consultants who are specialist professionals who collaborate with planner and architect teams.

In Slovakia, 50% of respondents reported that such decisions should be made by architects or urban planners, and only 8% reported that such decisions should be left to the property owner. Cooperation between architects and property owners in this regard was expected by 42% of respondents in Slovakia. Certain answers included additional comments, such as:

- *A municipal architect should make decisions on public, commercial and housing buildings. They should make these decisions based on a zoning plan. Owners should be able to choose from a set of recommended colour combinations.*
- *Decisions concerning colour should be made by an architect, the construction office (relevant regulations in a zoning plan or other spatial planning document, etc.).*
- *Such decisions should be made by architects in cooperation with property owners, provided the project is not a heritage site.*
- *Planning policies, the architect and the owner.*
- *Colour solutions should be planned in zones. Owners should be given a choice from a pre-defined set of specific colour combinations and proposals. This retains colour pre-determination and allows the owner to choose for themselves.*

In Poland, 57.7% of respondents were of the opinion that the colour of architecture should be decided upon by the law, architects or urban planners. Of these respondents, 31% were of the opinion that the colour of buildings should be regulated by law, while 26.7% would have the architect make decisions about colour. A sizeable portion of the respondents, amounting to 26.7%, believed that decisions about building colour should be made by the owner. The least number of respondents, amounting to 15.6%, preferred a mixed system, in which the decision would be made jointly by the architect and owner.

Some respondents added their own additional opinions to the survey, namely:

- *The lack of precise regulations on the colour of architecture causes spatial chaos.*
- *The best system is when the decision is made by the owner in cooperation with an architect.*

- *There are various regulations, but in practice it is the owner who makes such decisions, unless they are left with the architect.*

Who should determine the colour of architecture according to the respondents

The colour of architecture is a significant issue, as it not only affects the aesthetics of the surroundings, but also the human psyche. Both interesting and positive colour schemes and those that are negatively perceived are independent of those who make decisions about it. Answers to the question as to who should make decisions about the colour of architecture were given by a group of respondents from different European countries, selected randomly on social media (ill. 7).

The main question asked in the survey was: who should decide about the colour of the building (imposed by law, planning policies, the architect, the owner, someone else)? Among the respondents (in parentheses the percentage of responses from non-professionals is given, i.e., without people who have a profession other than architect and urban planner), 17% (19%) opted for the owner, 20% (27%) would let legal acts feature such decisions, and 29% (26%) believed that it was best for the architect to decide on this matter. The largest group 34% (28%) opted for a mixed system, with 24% stating that such decisions should be made by the architect in cooperation with the owner, while 10% stated that such decisions should be in the hands of the law and the architect (ill. 8c). Prior to the survey, it was expected that most respondents would point to the owner, while this option was picked by the lowest number of respondents. Therefore, it can be stated that the survey results point to most people wanting the colour of architecture to be decided upon by professionals.

The survey also included a question that asked the respondents to identify who made the decisions about the colour of architecture in their country. The largest group of respondents, 32.9%, reported not knowing, 17.7% pointed to the owner, while 20.2% identified the architect or urban planner, 2.5% reported legal acts, 17.8% pointed to the architect in cooperation with the owner, while 8.9% answered that it was the law and the architect. Almost 33% of respondents reported they had no knowledge of legal provisions concerning the colour of architecture in their respective countries.

The respondents could add their own comments to the survey, with some adding comments such as:

- *This is a difficult question, however; the decision should be based on the evidence regarding the character of the area. In the present, with the existing pluralism, everyone should be able to con-*

tribute to decision-making on a building's colour (UK, London, urban planner).

- *Planning policies which are informed by public participation engagement* (UK, town planner).
- *There is no simple answer to this question. This will depend on whether the area where a building is to be built is in a conservation zone or impacts a heritage site and its surroundings. In such cases, planning or relevant construction regulations should include indications on creating a building with a sensitive colour palette, which can be suitable for the given area. If there are no considerations linked to heritage, it is the architect, in cooperation with the owner and planner, who should decide about the colour* (UK, London, planner).

In truth the decision about who should decide on the colour of architecture is in the hands of politicians who write legislation at the state and local level. The decision about who will govern the country, municipality or city, is in the hands of voters. However, before elections, candidates are not asked about their opinion on whether such decisions should be made professionals (architects, urban planners) or property owners.

In summary, one can conclude that, based on the responses provided, people would like the colour of architecture to be decided upon by competent individuals, who are identified as architects and urban planners.

7. DISCUSSION

Marcin Petelenz is a researcher in the field of spatial order, including colour. *The last but (...) most essential means of visual influence on the sense of spatial order (but also on marking autonomy or building psychological identity and spatial orientation) is the appropriate use of material and colour in architecture* (Petelenz, 2015, p. 116). The author presents studies of peripheral zones in terms of spatial order, including colour. However, he points out, that his research *concern universal spatial problems and perceptual principles* (Petelenz, 2015, p. 117).

Depending on the colour palette used, a space can be rated either positively or negatively. P.J. Hayten described colour as a mage who transforms, changes and enchants everything, but when used wrongly, it can cause anger. He was of the opinion that some architects and decorators, as well as certain people who do not practice an artistic profession, have an innate love of colour and possess the mysterious ability to instinctively pair proper colours that satisfy the eye and are better suited to their goal. In this view, professionals or laypeople who do not

have this gift, by learning and practicing, can master the apparently difficult art of harmonization and familiarize themselves with useful means of avoiding monotony in colour schemes, and stimulate the sense of selective taste and improve their sensitivity (Hayten, 1960, p. 5).

In Poland, there are legal regulations regarding the colours of the outdoor architecture of buildings. These include: provisions in local plans or decisions on development conditions, and the colours must be consist in the projects that requires a building permit.

Legal regulations on the colour of cities and rural areas can be found in most European countries, and especially in Italy and France the colour palettes for facades and roofs are precisely outlined for a given region. In Poland there is still a lack of proper acts that would regulate the subject of the colour schemes of architectural complexes and singular buildings. (...) This is regulated by the Act of 27 March 2003 on Spatial Planning and Development. This act stipulates that a local plan is to define (...) the colour of buildings (...). Thus, if a local plan touches the subject of a region's colour scheme (...) the colour is obligatorily defined by the office (Ludwin, 2017, p. 210). Indeed, local plans in Poland can feature provisions on colour schemes, but it is not an obligation, and the situation was the same at the time when the paper quoted was published.

8. CONCLUSIONS

In both analysed countries: Poland and Slovakia, the issue with colour of the built environment is seen as insignificant, although it is a very important element of the surrounding space, that influences its perception and human emotions.

In the presented examples from selected countries, it can be noticed that there are different decision-makers regarding the external colour of buildings. These can be: property owners, architects, town planners, and in special cases — conservation officer.

The colour of external parts of architecture in Poland depends partially on legal determinants. The decision on what colour a building's facade, windows or roof should have can be made in a local spatial development plan or in a planning permit. However, in cases of heritage sites, certain provisions appear in plans, but typically the decision on colour is placed at the discretion of a conservation officer.

In Poland, the colour of external architectural elements is partially dependent on legal regulations. The colour of the Facade, woodwork or roof may be

determined by the local spatial development plan or the decision on building conditions. In the case of heritage sites, some entries appear in local plans, but typically the decision what colour is placed at the discretion of a conservation officer.

In Poland, in theory, decisions about architectural colours are made by architects who prepare technical designs. In certain municipalities, a portion of areas that are covered by local spatial development plans should have the colour of architecture pre-defined. However, in practice, as demonstrated by the areas investigated in this study, the provisions of those plans are not enforced. Plans also do not obligate property owners to change the colours of their buildings to comply with the plans. Only when a building is remodelled and a building permit is needed, the colour should be changed to comply with a plan's provisions. Vaguely stipulated colours also result in colour chaos in developed space. However, in spite of the imperfection of colour-related decision-making systems, this study shows that most people believe that architects and urban planners should make the relevant decisions about colour in architecture.

The colour of external parts of architecture (that is not a monument, not a listed heritage site, or under statutory conservation) in Slovakia is not subject to regulation or coordination. Liberty is given to the owners of buildings to decide on the colours of facades. The image of urban spaces thus develops in a spontaneous manner following the changing tastes, preferences and certain trends. Architects do participate in some proposals, but mostly owners rely on the suggestions and help of colour studios hired by contractors, who offer designs that often feature alternatives. The process of facade renewal has been very dynamic in the past decades and its drawbacks have become known and visible at a later date. Recommendations that colour planning should be adopted and used as a tool by municipalities has not been put into practice except for a few exceptions.

In Poland and Slovakia, efforts to regulate the external colour palette of buildings would have a significant impact on improving the harmony and aesthetics of urbanized space. A beneficial change could take place with the introduction of appropriate legal regulations and with the introduction of education in this area.

A.

B.

III. 1. Fragment of analyzed development plan at Witkiewicza and Samosierry streets in Szczecin. Photo by E. Czekieli-Świtalska.

II. 1. Fragment zabudowy objęty miejscowym planem przy ul. Witkiewicza i Somosierry w Szczecinie. Fot. E. Czekieli-Świtalska.

A.

B.

III. 2. Fragment of development regulated by the plan, view from Reduty Ordona Street (A) and Witkiewicza Street (B). Photo by E. Czekieli-Świtalska.

II. 2. Fragment zabudowy objęty miejscowym planem, widok od ul. Reduty Ordona (A) i ul. Witkiewicza (B). Fot. E. Czekieli-Świtalska.

III. 3. Fragment of development covered by the local spatial plan, view from Mickiewicza Street. Photo by E. Czekieli-Świtalska.

II. 3. Fragment zabudowy objęty miejscowym planem, widok od ul. Mickiewicza. Fot. E. Czekieli-Świtalska.

III. 4. Fragment of development covered by the local spatial development plan, view from Mickiewicza Street. Photo by E. Czekieli-Świtalska.

II. 4. Fragment zabudowy objęty miejscowym planem, widok od ul. Mickiewicza. Fot. E. Czekieli-Świtalska.

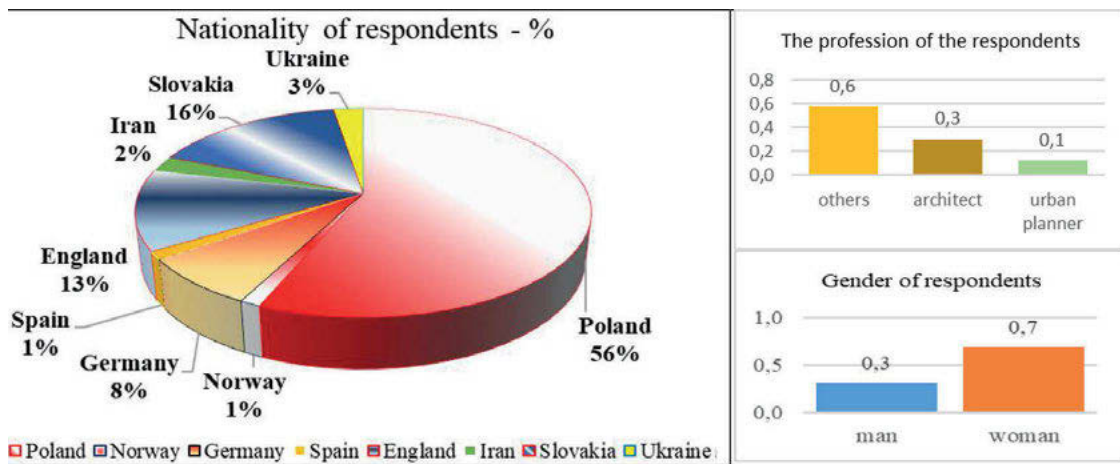
III. 5. Fragment of development covered by the local spatial development plan, view from Lelewela Street. Photo by E. Czekieli-Świtalska.

II. 5. Fragment zabudowy objęty miejscowym planem, widok od ul. Lelewela. Fot. E. Czekieli-Świtalska.

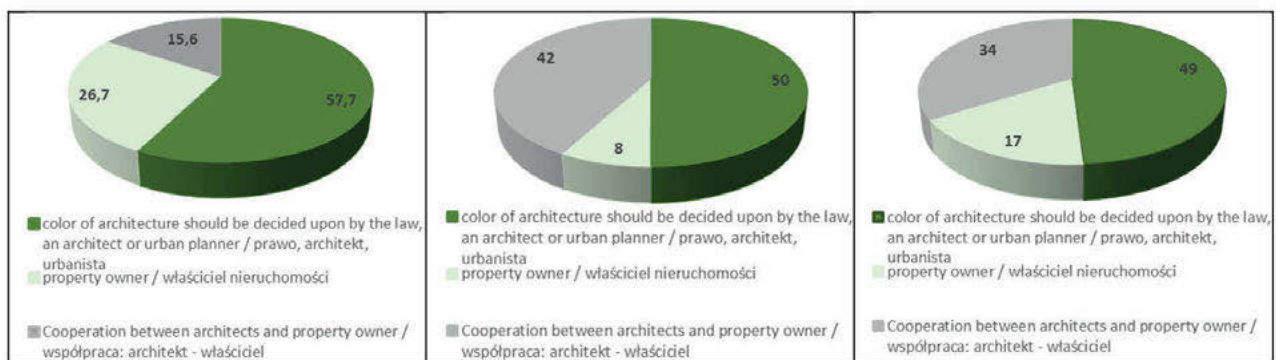
III. 6. Housing estate Devínska Nová Ves in Bratislava had an original unique for the time colour concept from the 1980s. Photos: A — 1990s and B — the contemporary situation in 2022. Photo by A. Urlandová.

II. 6. Osiedle Devínska Nová Ves w Bratysławie miało oryginalną, unikalną jak na tamte czasy koncepcję kolorystyczną z lat 80. Zdjęcia: A — lata 90. i B — współczesna sytuacja w 2022 roku. Fot. A. Urlandová.

III. 7. Nationality, gender and the profession of respondents who participated in the survey. By the authors.

II. 7. Narodowość, płeć i zawód respondentów, którzy wzięli udział w badaniu. Opracowanie własne.

III. 8a. Who should make decisions about the colour of architecture in Poland, respondents who participated in the survey, percentagewise. By the authors.

II. 8a. Kto powinien podejmować decyzje o kolorystyce architektury w Polsce, opinie respondentów, którzy wzięli udział w badaniu, procentowo. Opracowanie własne.

III. 8b. Who should make decisions about the colour of architecture in Slovakia, respondents who participated in the survey, percentagewise. By the authors.

II. 8b. Kto powinien podejmować decyzje o kolorystyce architektury na Słowacji, opinie respondentów, którzy wzięli udział w badaniu, procentowo. Opracowanie własne.

III. 8c. Who should make decisions about the colour of architecture, respondents from different countries. By the authors.

II. 8c. Kto powinien podejmować decyzje o kolorystyce architektury, opinie respondentów z różnych krajów. Opracowanie własne.

1. WSTĘP

Trudno przecenić rolę, jaką w odbiorze przestrzeni odgrywa kolor. Jest on wszechobecny, zarówno w naturze, jak i w środowisku zbudowanym przez człowieka. W przypadku tego drugiego znaczna część przestrzeni zewnętrznej kreowana jest poprzez fasady budynków. Jak zauważają badacze, z jednej strony *kolor elewacji to tylko jedna z wielu cech fizycznych, które stanowią jego zewnętrzny wizerunek*¹ (O'Connor, 2008, s. 5), z drugiej *kolor stanowi jeden z podstawowych elementów percepcji wzrokowej — jest także jednym z elementów środków wizualnej komunikacji* (Tarajko-Kowalska, 2010b, s. 244). Jest on pierwszą postrzeganą przez człowieka cechą przestrzeni.

Jego znaczenie w ludzkim życiu nie zawsze jest doceniane. Tymczasem *kolor jako subtelny bodziec o wyraźnym oddziaływaniu ma wpływ na życie człowieka w wymiarze fizycznym, psychologicznym, fizjologicznym i socjologicznym każdego dnia* (Nurlelawati, Rodzyah i Normahdiah, 2012, s. 55). Może on działać na człowieka uspakajająco, pobudzająco lub ostrzegawczo, powodować różną aktywność, związaną np. z uczeniem się czy pobudzaniem apetytu. Tymi zagadnieniami zajmuje się psychologia koloru (zob. Zausznica, 2012). Wiele badań wykazuje zarówno pozytywne, jak i negatywne wpływy koloru na człowieka. Przykładowo kolor czerwony postrzegany jest jako pobudzający, ale również ostrzegawczy, niebieski potrafi zminimalizować uwagę i koncentrację, powodować senność, a zielony ma działanie uspokajające i redukujące stres (Nurlelawati, Rodzyah i Normahdiah, 2012, s. 59). Nie chodzi jednak wyłącznie o wyabstrahowane jakości: *Poszczególne kolory mają uniwersalne właściwości psychologiczne, ale, podobnie jak w przypadku nut muzycznych, tylko wtedy, gdy są połączone, wywołują reakcję emocjonalną — która może być pozytywnym lub negatywnym wyrazem podstawowych właściwości koloru. W izolacji nie ma czegoś takiego jak dobry kolor lub zły kolor* (Wright i Murphy, 2009). Spostrzeżenia te odnoszą się także do architektury. Przykładowo *czerwony odcień był używany w architekturze od czasów starożytnych. Bogata symbolika zawsze się z nią wiązała — skojarzenia z krwią, ogniem, seksualnością i miłością przetrwały nawet do dziś. W niektórych krajach czerwony ma szczególne znaczenie, zarówno w sensie religijnym, jak i architektonicznym. (...) Czerwony kolor ma również bardzo silny wpływ na*

psychikę człowieka. Jego zastosowanie — na elewacjach, we wnętrzach, a także w przestrzeni miejskiej — zawsze wywołuje intensywne odczucia emocjonalne i estetyczne (Tarajko-Kowalska, 2010a).

Od niepamiętnych czasów siedziby ludzkie były malowane, a elewacje budynków otrzymywały charakter poprzez nadawanie im palety barw. Przykładem tego mogą być metopy, fryzy i inne elementy rzeźbiarskie umieszczone wysoko na świątyniach. Miały one jaskrawoczerwone i niebieskie tło, aby sceny wykonane w reliefie, malowane w realistycznych barwach, były lepiej widoczne z ziemi (Zink, 2019). Współcześnie kolor na elewacjach stosuje się z wielu względów, przede wszystkim związanych z estetyką i jakością przestrzeni. Jego wykorzystanie może wiązać się z konkretnym przeznaczeniem. Przykładowo w kompozycji urbanistycznej na zamknięciu osi *może znaleźć się dominanta — obiekt wyróżniający się np. (...) kolorystyką* (Zachariasz, 2021, s. 232) — w takim miejscu stosuje się kolor inny niż w całym otoczeniu. Mówiąc ogólniej, *barwa może być wykorzystywana jako narzędzie porządkowania przestrzennego (...), a świadome i odpowiednie jej stosowanie może przyczynić się do wizualnej poprawy ich kompozycji krajobrazowej i architektonicznej* (Tarajko, 2006, s. 2, cytowany w: Tarajko-Kowalska, 2009, s. 59).

Niewątpliwie preferencje kolorystyczne to kwestia indywidualnego upodobania, a często mody właściwej danemu okresowi. Jednak w przypadku estetycznego i harmonijnego zespołu architektury, zawierającego akcenty lub dominanty, kolor jest istotnym czynnikiem wpływającym na percepcję miejsca. *Nie od dziś wiadomo, że kolory oddziałują na psychikę człowieka, intensywne, ciepłe i żywe wzmacniają wolę i odwagę, pomagają pokonać depresję i melancholię, poprawiają procesy logicznego myślenia oraz pamięć. Mają właściwości uspokajające. Dają poczucie ciepła i ładu, wprowadzają romantyzm i optymizm, pozytywnie wpływając na nastroj* (Wolański, Trąba i Rogut, 2016, s. 336). To są wystarczające powody, żeby otaczającą człowieka architekturę tworzyć w jak najlepszej, estetycznej i sprzyjającej kolorystyce.

Kolorystyka zewnętrzna architektury jest traktowana na różne sposoby w zależności od kraju. Na przykład w Toledo w stanie Ohio (USA) ustalone są standardy projektowania budynków przemysłowych. Zapisane jest w nich m.in., że na elewacji powinny znaleźć się kolory o niskim współczynniku odbicia, subtelne, neutralne lub w odcieniach ziemi. Elementy wykończenia i akcenty budynków mogą mieć jaśniejsze kolory, w tym kolory podstawowe, pod warunkiem uzyskania zgody dyrektora ds. planowania.

¹ Wszystkie tłumaczenia cytatów obcojęzycznych na język polski pochodzą od autorek artykułu.

Dla pozostałych budynków kolor powinien być subtelnym, neutralnym i ziemistym (brąz, szarości, kolory nienasycone). Zabronione jest stosowanie farb neonowych i fluorescencyjnych (Toledo Municipal Code, 2021). Standardy te stanowią ogólne ramy prawne, które określają kolor architektury.

Innym przykładem jest stosowanie kolorystyki we Francji. Kolor, materiały, układ i wielkość budynków określone są w projekcie architektonicznym na podstawie planów, co wynika z artykułu L431-2 Code de l'urbanisme². Zależność kolorystyki od architekta potwierdza artykuł R*431-8, w którym opisana jest zawartość projektu architektonicznego (Code de l'urbanisme, 2019). Już dekret z 1978 roku ustanawiał, że kolor zewnętrzny budynku musi określić architekt (Décret... sur l'architecture relatif aux modèles types de construction, 1978). Przywołane akty prawne potwierdzają, że we Francji kolorystyka zewnętrzna części budynków stanowi decyzję architekta, określającego kolor w projekcie.

Jednym z przykładów francuskich miast, w którym do kolorystyki budynków przykładana się dużą wagę, jest Lyon, leżący w środkowo-wschodniej części kraju. Jego wizytówką są budynki na starym mieście w kolorach czerwieni, żółci i ochry. Dla nabrzeża Rodanu przyjęto natomiast kolorystykę niebieską, kojarzącą się z metalem i dziedzictwem industrialnym tego terenu (Kamrowska-Zaluska, 2011, s. 114).

Kolor architektury w Niemczech ustalany jest przede wszystkim w planach zabudowy. *Budowle muszą być kształtowane tak, aby pasowały do siebie pod względem (...) koloru i (...) nie działały odpychająco. Budowle muszą wpisywać się w otoczenie, nie szkodzić ani istniejącemu, ani zamierzonemu obrazowi ulic, miejscowości i krajobrazu. Konieczne jest branie pod uwagę pomników kultury i przyrody, a także charakterystycznych cech otoczenia* (§ 13 LplV Baden-Württemberg, cytowany w: Jędraszko i Biegański, 2011, s. 67). Trzeba tu zauważyć, że jest to jeden z najbardziej spornych elementów regulacji — nierzadko rozstrzygany przez sądy (tj. według, często wątpliwych, upodobań sędziów) (Jędraszko i Biegański, 2011, s. 67). *Plan zabudowy (...) określa bardzo dokładnie rodzaj budynków, ich wysokość, kształt dachu, kolor fasady itp. Plan zabudowy tworzony jest tylko na terenach, na których gmina planuje aktualnie konkretną zabudowę. Ma on charakter lokalnej ustawy (Satzung) i jest dla wszystkich osta-*

tecznie wiążący (Kwartnik-Pruc i Przewięźlikowska, 2007, s. 159).

Już na podstawie zaledwie kilku powyższych przykładów można zauważyć, że kolor architektury w różnych krajach określany jest w odmienny sposób. W części państw ustalany jest na podstawie bardziej lub mniej szczegółowych przepisów prawnych. Zazwyczaj jednak jeżeli kolor nie jest zależny od właściciela budynku, to jest on zapisany w planach zagospodarowania przestrzennego lub decyduje o nim architekt.

Jednym z celów badań było porównanie regulacji i praktyk dotyczących decyzyjności w zakresie kolorystyki architektury w Polsce i na Słowacji na tle przedstawionych wyżej przykładów z różnych państw. Sprawdzono, czy i na ile prawo w tych dwóch krajach zajmuje się tą kwestią, a jeśli tak, to w jakim stopniu istniejące zapisy znajdują odzwierciedlenie w rzeczywistości. W rozdziale 3 niniejszego artykułu omówiono uwarunkowania dotyczące koloru architektury w Polsce, w tym określanie koloru w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (zwanych dalej planem lub miejscowym planem). Jak pokazuje praktyka, w rzeczywistości nie zawsze jednak jest to realizowane. Przy projektach budowlanych, gdzie nie występują ograniczenia prawne, kolorystykę określa często architekt, we współpracy z inwestorem. W wielu przypadkach decyduje o tym jednak bezpośrednio właściciel nieruchomości. W dalszej części zaprezentowano wyniki badań na temat tego, jak teoria i praktyka używania koloru w polskiej architekturze prezentowały się pod koniec XX i na początku XXI wieku, odwołując się do wybranych przykładów. W rozdziale 5 opisana została natomiast obecna sytuacja na Słowacji i jej historyczne uwarunkowania, nieco odmiennie niż w przypadku Polski.

Istotnym celem artykułu było również zbadanie, kto według opinii publicznej powinien decydować o kolorze zewnętrznym architektury. W tym celu przeprowadzone zostały badania ankietowe na losowej grupie respondentów z różnych krajów, przede wszystkim z Polski i Słowacji, obejmującej zarówno profesjonalistów (architektów, urbanistów), jak i laików. Wyniki tych badań zaprezentowano w rozdziale 6.

2. MATERIAŁY I METODY

W badaniach posłużono się kilkoma metodami. Przystudiowano literaturę i akty prawne, aby porównać na wybranych przykładach zasady ustalania kolorystyki architektury zewnętrznej w różnych miejscach

² Projekt architektoniczny określa, za pomocą planów i pisemnych dokumentów, usytuowanie budynków, ich kompozycję, organizację i wyraz ich kubatury, a także wybór materiałów i kolorystyki (Code de l'urbanisme, 2019).

oraz krajach. W przypadku Polski przeanalizowano zapisy krajowych aktów prawnych dotyczące ustaleń kolorystycznych na obszarach objętych miejscowymi planami. Na podstawie badań terenowych zweryfikowano realizację ustaleń prawa miejscowego. Przeprowadzono też wywiady bezpośrednie z 43 osobami przechodzącymi przez badane tereny, mające na celu sprawdzenie odbioru kolorystyki architektury zewnętrznej.

Na Słowacji nie istnieją przepisy dotyczące kolorów w planach zagospodarowania przestrzennego, więc metody badawcze przyjęte dla architektury tego kraju częściowo się różnią. Dobrą podstawą były wyniki szczegółowych badań w archiwach, lokalnych instytucjach administracyjnych i wywiady z zaangażowanymi architektami (Białobłocka i Urland, 2019). Ciągła obserwacja zmieniających się trendów kolorystyki na typowych kompleksach budynków prowadzona przez współautorkę niniejszego artykułu Andreę Urlandową na Wydziale Architektury i Wzornictwa Słowackiego Uniwersytetu Technicznego w Bratysławie oraz badania nad obiektywnymi czynnikami leżącymi u podstaw subiektywnych preferencji i wyborów utworzyły szeroki zbiór faktów i sytuacji, które można uznać za punkt wyjścia i materiał porównawczy w tym badaniu.

W celu uzyskania odpowiedzi na pytanie, kto powinien decydować o kolorze architektury, przeprowadzono ankietę internetową wśród 214 losowo wybranych osób z różnych krajów. Odpowiedzi udzielili mieszkańcy Polski i Słowacji, a także takich państw jak Iran, Niemcy, Hiszpania, Wielka Brytania i Norwegia. W ankiecie zapytano, kto powinien decydować o kolorze budynku, a także zweryfikowano wiedzę respondentów na temat tego, kto w ich kraju decyduje o kolorze architektury. Oprócz wyboru gotowych odpowiedzi ankietowani mieli możliwość udzielenia odpowiedzi opisowej. W analizie wyników uwzględniono kraj zamieszkania ankietowanych oraz wykonywany przez nich zawód (z podziałem na architektów, urbanistów i osoby niezwiązane z dyscypliną).

3. KTO DECYDUJE O KOLORZE ARCHITEKTURY W POLSCE

W Polsce decyzyjność w zakresie kolorystyki zewnętrznej architektury, w zależności od sytuacji, rozkłada się pomiędzy miejscowym prawem, architektem, konserwatorem zabytków oraz właścicielem nieruchomości.

Regulacje prawne tej kwestii występują w Polsce w bardzo ograniczonym stopniu. Na poziomie ogólnopolskim nie ma przepisów narzucających

konkretną kolorystykę. Natomiast prawo lokalne, w postaci miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy, może określać kolorystykę, ale nie musi. W zależności od potrzeb w ustaleniach planu mogą być podane kolory całego zespołu zabudowy, obiektu budowlanego lub jego poszczególnych części (Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, 2003, art. 15 ust. 3 pkt 8). W praktyce zatem tylko w niektórych przypadkach kolor jest określony. Jeżeli kolory obiektów są ustalone, to budując, rozbudowując lub docieplając budynek, trzeba przestrzegać zapisów planu.

Odnosnie do decyzji o warunkach zabudowy rozporządzenie, w którym określona jest jej zawartość, nie mówi nic o kolorystyce budynków. W rezultacie w decyzjach bardzo rzadko kwestia ta jest ustalona. Podobnie jest w ustawie z 2018 roku (Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących, 2018), która wymaga nawet wizualizacji projektowanej inwestycji, ale nie wymaga określenia kolorystyki. Jak podkreśla Marcin Petelenz, *niestety w praktyce zapisy nie wymuszają jednorodności, a jedynie chronią przed skrajnymi kontrastami. Do tego kontestowanie wagi relacji z otoczeniem i bardziej konsekwentnych ograniczeń kolorystycznych nadal występuje w środowisku projektantów (...), a tym bardziej inwestorów. Pokonanie tej bariery wymaga usilnej pracy edukacyjnej* (Petelenz, 2021, s. 165).

Projekt budowlany, na podstawie którego wydaje się pozwolenie na budowę, w części architektonicznej — na rysunkach lub w opisie — musi zawierać kolory elewacji (Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 3 lipca 2003 r. w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego, 2003, § 12 ust. 1 pkt 1). Sporządza się go na podstawie ustaleń zapisanych w miejscowym planie lub decyzji o warunkach zabudowy. W przypadku braku wymagań kolorystycznych w tych aktach prawnych decyzję o wyglądzie elewacji podejmuje architekt. Również w przypadku dociepleń elewacji budynków o wysokości wynoszącej 12–25 m oraz powyżej 25 m niezbędne jest podanie kolorystyki obiektu, co leży w zakresie obowiązków architekta.

W przypadku budynków podlegających ochronie konserwatorskiej (wpisanych lub znajdujących się na obszarze wpisanym do rejestru zabytków), wymagających pozwolenia na budowę, konieczne są uzgodnienia kolorystyki z konserwatorem zabytków (Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, 1994, art. 29 ust. 7; Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, 2003).

Największy wpływ na kolorystykę budynku ma jednak właściciel nieruchomości. Jak wspomniano wyżej, prawo lokalne najczęściej nie określa tej kwestii, a gdy to robi, zwykle posługuje się gamą kolorów, np. „kolory pastelowe” — a to pozostawia szeroki wybór inwestorowi. Prawo w niewielkim stopniu decyduje zatem o kolorze zabudowy, *od początków XXI wieku w niektórych miejscach decydują urbaniści sporządzający miejscowe plany* (Cejpkova i in., 2022, s. 116).

4. TEORIA I PRAKTYKA ZASTOSOWANIA KOLORÓW ARCHITEKTURY W POLSCE NA PODSTAWIE REALIZACJI USTALEŃ MIEJSCOWYCH PLANÓW

Przedstawione poniżej przykłady pokazują, jakie zapisy na temat kolorystyki zabudowy znalazły się w miejscowych planach i jak zostały one zrealizowane.

Analizując różne lokalizacje w Szczecinie, poszukiwano takich, które są objęte miejscowymi planami zawierającymi ustalenia dotyczące koloru architektury. Ostatecznie wybrano dwa takie miejsca. Poddane analizie plany zagospodarowania przestrzennego obejmują te same tereny, ale były uchwalane w różnych latach (Uchwała nr XXVII/790/13... w sprawie Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Pogodno — Somosierry” w Szczecinie, 2013; Uchwała nr XI/338/19... w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Pogodno — Somosierry 2” w Szczecinie, 2019). Ustalono w nich kolory elewacji budynków — nakazuje się zastosowanie kolorów stonowanych: gołębi, zgaszony róż, zgaszona zieleń, brązy, beże, szarości, ugrowy, natomiast dachy mają być jednolite pod względem kolorystyki. Zatem o ile dla elewacji budynków kolory są ustalone, o tyle dachy potraktowane zostały pod tym względem bardzo niejasno. Co więcej, niektóre wymienione kolory elewacji, jak „gołębi”, są dość niekonkretne i różnie definiowane. Przykładowo w farbach Dekoral jest to kolor szary (Dekoral, b.d.), według firmy Dulux ten sam kolor to gołębia szarość (Dulux, b.d.), inni dodają, że gołębią ścianę łączy się na pewno z bielą, czernią i odcieniami błękitu (Grupa PSB i Modell, b.d.). Słownik języka polskiego definiuje go natomiast jako kolor jasnopopielaty z odcieniem niebieskawym (Sobol, 1999, s. 228), z kolei anglojęzyczny *Dictionary.com* podaje, że kolor gołębi to szary z lekkim fioletowym lub różowawym odcieniem (‘Dove color’, 2021).

Na terenach, gdzie obowiązuje opisany plan, kolorystyka zabudowy nie odpowiada kolorom zapisanym w jego ustaleniach (il. 1–5). Na obszarze tym przeprowadzono wywiady bezpośrednie z osobami spotkanymi w tej przestrzeni. Pytanie brzmiało: *czy podoba się Panu/Pani kolorystyka tych obiektów?*. Wszystkie 43 zapytane osoby udzieliły odpowiedzi negatywnej. 82% respondentów opisało przestrzeń dookoła jako chaos. Najniekorzystniej odbierany był budynek w kolorze czarnym (il. 3) oraz obiekt pomarańczowy z szarościami i bielami, pokryty reklamami (pierwszy plan: il. 4 i 5). Respondenci podkreślali, że przemyślana kolorystyka mogłaby poprawić odbiór przestrzeni.

Miejscowy plan jest prawem dotyczącym kształtowania przestrzeni i dlatego powinno w nim być jasno określone, jakie konkretnie kolory ma mieć architektura — jednak bez używania nazw, które są różnie definiowane. Tymczasem w analizowanych planach miejscowych, jak w przedstawionym powyżej przykładzie, kolory opisane są niejasno, bardzo ogólnie (np. kolorystyka pokrycia dachowego ma być *neutralna, wpisująca się w krajobraz*; dopuszczalna kolorystyka to *grafit, brąz, czerwień, kolor naturalnej cegły*). Co więcej, zapisy te nie zawsze gwarantują harmonię kolorystyczną. Wynika to chociażby z badań Marcina Petelenza przeprowadzonych na kilkunastu planach uchwalanych lub sporządzanych w Krakowie. Badacz zauważył, że z powodu nieścisłości oraz nie całkiem trafnych zapisów dotyczących kolorów elewacji miejscowe plany nie zawsze prowadzą do ładu przestrzennego. Zastosowanie różnej tonacji barw *nie daje w efekcie żadnej harmonizacji* (Petelenz, 2007, s. 142).

5. KOLORY ARCHITEKTURY NA SŁOWACJI

Lata 1945–1989

Na Słowacji okres powojenny, a zwłaszcza socjalistyczny, charakteryzował się rozwojem masowego budownictwa mieszkaniowego, które w Bratysławie i innych miastach realizowano na podstawie planów pięcioletnich. Norma ČSN 73 0020 *Obytné budovy* przyjęta w 1955 roku ustalała kategorie mieszkań, ich standard, wyposażenie itp. Stosowano kilka systemów konstrukcyjnych — pierwszy pochodził z lat 1953–1966, kolejne powstawały do 1980 roku.

W latach 70. i na początku 80. powstały budynki z wielkiej płyty (żelbetowe), których projekty przygotowywane były w państwowych biurach projektowych i realizowały wybraną przez architektów kolorystykę budynków. Generalnie jednak latach

1945–1990, z wyjątkiem stref historycznych, nie określono żadnych ograniczeń ani przepisów dotyczących koloru elewacji, czy to ze względu na znaczenie budynku, czy jego położenie w kontekście urbanistycznym.

Planowanie budowy mieszkań na dużą skalę trwało do zmian ustrojowych w 1989 roku.

Budynki mieszkalne — sytuacja po 1989 roku

Po 1989 roku w kilku wspólnych inicjatywach próbowano nakreślić sytuację i zaproponować wytyczne dotyczące dostosowania zespołów mieszkalnych do współczesnych wymagań. Do takich przedsięwzięć należały *Plattenbausiedlungen in Wien und Bratislava — zwischen Vision, Alltag und Innovation* z lat 2005–2006 (Bacová i in., 2006) i projekt INTERREG IIIA „Plattenbausanieerung in Wien und Bratislava”, obejmujące różne aspekty dotyczące zaspokojenia bieżących potrzeb mieszkańców. Badania te na ogół nie koncentrowały się na wizerunku ani na kolorze budynków — chociaż jest to kluczową kwestią, gdyż proces renowacji na dużą skalę jest ściśle związany ze zmianami w wyglądzie zewnętrznym i z doбором barw.

Przekształcenia wizualne towarzyszące zmianom społecznym nie były priorytetem w badaniach i zarządzaniu, ponieważ nie zostały one przewidziane. Rozwinęły się spontanicznie i bez żadnej kontroli. Dekadom monotonnych, wielkopłytowych elewacji towarzyszyło rosnące „pragnienie polichromii”, spontanicznych, indywidualnych rozwiązań chromatycznych. Początkowo były one przyjmowane pozytywnie, jako ciekawe i ożywiające, jednak wraz ze wzrostem odsetka przemalowanych budynków uwidoczniły się wady tego nieskoordynowanego procesu. Stało się oczywiste, że zbyt duża ilość barw, bez żadnego porządku, może być równie niepokojąca jak monotonia.

Wyzwania

Z jednej strony wyzwaniem w procesie transformacji kolorystyki w architekturze było połączenie pierwotnych intencji z aktualnymi wymaganiami dotyczącymi stosowania kolorów zgodnych z modą oraz wieloma indywidualnymi gustami i pomysłami. Z drugiej zaś chodziło o uzyskanie obiektywnej, profesjonalnej wiedzy na temat estetyki i kolorów, aby móc zapewnić oparte na nauce niezbędne wskazówki do wdrożeń na dużą skalę.

Badania preferencji przeprowadzone w pierwszej połowie lat 90. (Urlandová, 1997) wykazały istnienie obiektywnych czynników leżących u podstaw subiektywnych odniesień kolorystycznych i dały dobrą podstawę do profesjonalnego projektowania kolorów.

Kontynuacja badań i monitorowanie spontanicznego rozwoju kolorystyki zabudowy na Słowacji od 1990 roku pozwoliły na wyodrębnienie trzech okresów o szczególnych cechach charakterystycznych: 1990–2000, 2000–2010 i okres po 2010 roku. W latach 1990–2000 dominował achromatyczny wygląd budynków, stanowiący dziedzictwo z lat ubiegłych — typowe dla elewacji były różne odcienie szarości. W latach 2000–2010 można było zaobserwować „eksplozję” kolorów wysoce chromatycznych w różnych kombinacjach, a po 2010 roku udokumentowano powolny powrót do szerszego stosowania kolorów achromatycznych. Współczesne stosowanie barw achromatycznych różni się jednak od tego z pierwszego okresu — zarówno w charakterystyce, jak i w rodzaju zestawień z barwami chromatycznymi. Jest to nowy poziom ich stosowania; można powiedzieć, że powrót do achromatyczności nastąpił niejako „po spirali”, a nie „po okręgu”. Procesy te nie były w żaden sposób zarządzane ani koordynowane i dlatego oferują bezcenny materiał do badań.

Porównanie cech charakterystycznych i wybrane wytyczne na przyszłość

Pierwotnie kolorystyka budynków prawie nigdy nie była uwzględniana jako spójna część projektu, miała charakter głównie „mechaniczny” (achromatyczne bądź monochromatyczne, proste schematy). Dopiero w latach 80. zaczęły pojawiać się koncepcje kolorystyki, które jednak były ograniczone przez ówczesne możliwości. Przykładem jest Devínska Nová Ves, osiedle mieszkaniowe w Bratysławie (il. 6).

Wraz z różnicowaniem się społeczeństwa, standardów życia i możliwości, a także rozwojem prywatnej własności mieszkań w wyborze kolorów zaczęły się przejawiać indywidualizm, egoizm, autoprezentacja, demonstracja własnego gustu. Decyzje o wyglądzie budynku podejmowali właściciele znajdujących się w nim mieszkań — rzadziej samodzielnie, w większości przypadków zgodnie z sugestiami przekazywanymi przez wykonawcę. W ten sposób budynki jako jednostki zmieniały wygląd kolorystyczny niezależnie od kontekstu i zespołu. W rezultacie moment interwencji na elewacji oraz wybór koloru nie były — i wciąż nie są — regulowane, koordynowane ani planowane. Zatem to od właścicieli lub władz miejskich zależy, w jakim stopniu zdecydują się na profesjonalną współpracę przy planowaniu kolorystycznym poszczególnych budynków lub zespołów. Doświadczenia pokazują, że najczęściej decyzje o kolorystyce budynków podejmują sami właściciele lub ich wybrani przedstawiciele. Tylko nieliczni zamówili projekty kolorystyczne swoich budynków u specjalistów — w biurze wyko-

nawcy (pracownia kolorystyczna) lub u zatrudnionych w tym celu architektów. Dotychczas nie weszły w życie żadne akty prawne określające zewnętrzny kolor architektury. Władze lokalne mogą podejmować decyzje dotyczące regulacji koloru, jednak jak dotąd tylko kilka urzędów gmin zdecydowało się na zlecenie opracowania planu kolorystyki elewacji. Jednym z nich jest Dolny Kubín, gdzie to narzędzie regulacyjne opiera się na studium kolorystycznym i specjalnie opracowanym planie kolorystycznym (Urlandová, 2006).

Generalnie jednak w przypadku zespołów, które nie są wpisane na listę dziedzictwa, decyzje o kolorystyce budynków pozostawia się właścicielom. Co więcej, architekci na Słowacji nie są specjalnie przeszkoleni w projektowaniu kolorów, a ich praca w tej dziedzinie jest w większości przypadków jedynie intuicyjna i opiera się na artystycznych odczuciach. W związku z tym potrzebne byłyby profesjonalne wytyczne dotyczące zasad, jakimi należy kierować się przy projektowaniu kolorystyki zespołów mieszkaniowych.

6. KTO POWINIEN DECYDOWAĆ O KOLORZE ARCHITEKTURY

Kto powinien ustalać kolor architektury według ankietowanych z Polski i ze Słowacji

W celu poznania opinii publicznej na temat tego, kto powinien decydować o kolorze architektury, przeprowadzono ankietę wśród 214 osób wybranych losowo w mediach społecznościowych. Podstawowe pytanie brzmiało, kto powinien decydować o kolorze budynku (prawo, polityka planowania, architekt, właściciel, ktoś inny). Odpowiedzi udzielili mieszkańcy Polski i Słowacji, a także kilku innych państw: Wielkiej Brytanii, Niemiec, Ukrainy, Iranu, Norwegii i Hiszpanii (il. 7).

Zarówno w Polsce, jak i na Słowacji respondenci w większości uważają, że o kolorze architektury powinien decydować architekt lub urbanista (il. 8a, 8b).

Na Słowacji 50% badanych uważa, że decydować powinien architekt lub urbanista i tylko 8% chciałoby, żeby decyzję podejmował właściciel. Ku współpracy architekta i właściciela skłania się 42% słowackich ankietowanych. Część odpowiedzi zawierała dodatkowo opis, na przykład:

- *Architekt miejski powinien decydować o budynkach użyteczności publicznej i mieszkalnych. Powinien opierać się na planowaniu strefowym. Właściciele powinni mieć możliwość wyboru z zalecanych kombinacji i kolorów.*
- *Powinien decydować o kolorze architektury architekt, urząd budowlany (przepisy o planie*

zagospodarowania przestrzennego lub innej dokumentacji zagospodarowania przestrzennego itp.).

- *Architekt we współpracy z właścicielem, jeśli nie jest to teren zabytkowy.*
- *Architekt wspólnie z właścicielem, w przypadku zabytku we współpracy z urzędem zabytków.*
- *Decyzje powinny się opierać na planowaniu przestrzennym, w porozumieniu architekta i właściciela.*
- *Rozwiązania kolorystyczne należy rozważać w obrębie stref. Właściciele powinni mieć wybór konkretnych kombinacji i rozwiązań kolorystycznych. Zachowuje to możliwość wyboru przez właściciela odpowiedniej kolorystyki, harmonijnej z całością strefy.*

W Polsce łącznie 57,7% osób, które wypełniły ankietę, uważa, że o kolorze architektury powinno decydować prawo albo architekt lub urbanista — z czego 31% wybrało odpowiedź „prawo”, a 26,7% chciałoby, żeby o kolorze architektury decydował architekt. Niemała część respondentów, bo 26,7%, uważa, że o kolorystyce zabudowy powinien decydować właściciel budynku. Najmniej osób, 15,6%, popiera układ mieszany, czyli taki, w którym decyzja zapada we współpracy architekta i właściciela.

Część osób, wypełniając ankietę, wyraziła swoją opinię w opisie, np.:

- *Brak ścisłych regulacji dotyczących koloru architektury powoduje chaos przestrzenny.*
- *Najlepszy układ jest, jeżeli decyzję podejmuje właściciel we współpracy z architektem.*
- *Są różne regulacje, a w praktyce decyzję o kolorze podejmuje właściciel, chyba że powierzy to zadanie architektowi.*

Kto powinien ustalać kolor architektury według wszystkich ankietowanych

Jeśli chodzi o ogół ankietowanych, niezależnie od miejsca zamieszkania, odpowiedzi na pytanie o to, kto powinien decydować o kolorystyce architektury, przedstawiają się następująco (w nawiasach podano procent odpowiedzi nieprofesjonalistów, czyli osób, które mają zawód inny niż architekt lub urbanista): 17% (19%) uważa, że powinien decydować właściciel, 20% (27%) sądzi, że decydujące powinny być akty prawne, 29% (26%) uważa, że najlepiej, by decydował architekt. Najwięcej osób, bo 34% (28%), wybrało układ mieszany, z czego 24% uznało, że decyzja powinna należeć do architekta we współpracy z właścicielem, a 10%, że decydować powinno prawo i architekt (il. 8c). Przed uzyskaniem wyników ankiety autorki przypuszczały, że najwięcej

osób odpowie, że decydować powinien właściciel, podczas gdy na tę opcję zdecydowało się najmniej respondentów. Można z tego sondażu wywnioskować, że ludzie chcą, żeby kolor architektury ustalali fachowcy, instytucje.

W ankiecie zadano również pytanie: *Kto decyduje w twoim kraju o kolorze architektury?*. Najwięcej osób, bo 32,9%, odpowiedziało, że nie wie, 17,7% — że decyduje właściciel, 20,2% — że kolor ustala architekt lub urbanista, 2,5% wybrało odpowiedź „akty prawne”, 17,8% — „architekt w uzgodnieniu z właścicielem”, a 8,9% zaznaczyło, że decyduje prawo i architekt. Zatem prawie 1/3 osób nie orientuje się, jakie prawo obowiązuje w ich kraju w kwestii decyzji o kolorze architektury.

W ankiecie była możliwość dodania uwag i część osób dała swoje komentarze na temat tego, kto powinien decydować o kolorystyce budynków:

- *Jest to trudne pytanie, jednak decyzja powinna opierać się na badaniach dotyczących charakteru tego obszaru. W obecnych czasach, przy istniejącym pluralizmie, każdy powinien mieć możliwość wniesienia wkładu w procesy decyzyjne dotyczące koloru budynku* (Wielka Brytania, Londyn, urbanista).
- *Zasady planowania, które są oparte na zaangażowaniu społeczeństwa* (Wielka Brytania, planista).
- *Nie ma prostej odpowiedzi na to pytanie. Będzie to zależało od tego, czy obszar, na którym budynek zostanie zbudowany, znajduje się na obszarze chronionym lub ma wpływ na zabytkowy budynek lub jego otoczenie. W takich przypadkach planowanie lub wymienione zasady budowlane powinny zawierać pewne wskazówki dotyczące tworzenia budynku o wrażliwej paletce kolorów, które mogą być odpowiednie dla tego obszaru. Jeśli nie ma względów związanych z dziedzictwem, architekt w porozumieniu z właścicielem i planistą powinien zdecydować o kolorze* (Wielka Brytania, Londyn, planista).

W praktyce decyzyjność względem kolorystyki architektury zależy od polityków, którzy uchwalają prawo na szczeblu krajowym lub miejscowym. Natomiast o tym, kto będzie rządzić w kraju, gminie, mieście, decydują wyborcy. Jednak przed wyborami nie padają pytania o to, czy dany kandydat uważa, że decyzję o kolorystyce zabudowy powinni podejmować fachowcy (architekci, urbanisci), czy właściciel nieruchomości. Nie leży to w zainteresowaniach wyborców. Podsumowując wyniki ankiety, można jednak wnioskować, że generalnie ludzie chcieliby, aby o kolorze architektury decydowały osoby kompetentne — a za takie uważają architektów i urbanistów.

7. DYSKUSJA

Marcin Petelenz, wspomniany już badacz zajmujący się ładem przestrzennym, w tym kolorystycznym, podkreśla wagę kolorystyki budynków: *Ostatnim i (...) jednym z najważniejszych środków oddziaływania wizualnego na poczucie ładu przestrzennego (ale również na zaznaczanie odrębności, czyli budowanie tożsamości psychicznej i orientacji przestrzennej) jest odpowiednie stosowanie materiału i koloru w architekturze* (Petelenz, 2015, s. 124). Autor przedstawia swoje badania nad ładem przestrzennym, w tym kolorystycznym, stref obrzeżnych — zaznacza jednak, że dotyczą one uniwersalnych problemów przestrzennych i praw percepcji (Petelenz, 2015, s. 125).

Kolor zewnętrznej architektury jest kluczowym wyznacznikiem przy odbiorze całej otaczającej człowieka przestrzeni. W zależności od zastosowanej palety barw przestrzeń może być odczytywana pozytywnie lub negatywnie. *Kolor jest magiem, który wszystko przemienia, zmienia i zaczarowuje, a niewłaściwie używany może zdenerwować. (...) Niektórzy architekci i dekoratorzy, a także niektórzy ludzie, którzy nie uprawiają zawodu artystycznego, mają wrodzone zamiłowanie do koloru i posiadli (...) tajemnicę, jak instynktownie dobrać odpowiednie kolory, te, które cieszą oko i lepiej pasują do celu. Profesjonaliści lub laicy, którzy nie mają tego daru, ucząc się i ćwicząc, będą mogli (...) opanować pozornie trudną sztukę harmonizacji, poznać przydatne środki służące unikaniu monotonii w zestawieniach kolorystycznych, stymulować zmysł selektywnego smaku i doskonalić wrażliwość* (Hayten, 1960, s. 5).

Nie jest to jednak wyłącznie kwestia indywidualnego wyczucia, umiejętności czy wiedzy o kształtowaniu kolorystyki architektury zewnętrznej obiektu. W Polsce występują regulacje prawne dotyczące tego zagadnienia. Należą do nich zapisy w miejscowych planach lub w decyzjach o warunkach zabudowy; kolorystyka musi być ponadto zawarta w projekcie, który wymaga pozwolenia na budowę. *Regulacje prawne kolorystyki miast i obszarów pozamiejskich posiada większość państw europejskich, a zwłaszcza we Włoszech i Francji palety kolorystyczne fasad i dachów są ściśle opisane dla danego regionu. W Polsce wciąż brak odpowiednich ustaw normujących problematykę kolorystyki zespołów architektonicznych oraz pojedynczych obiektów. (...) Reguluje to ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Zgodnie z tą ustawą miejscowy plan jest zobowiązany określić (...) kolorystykę budynków (...). Tak więc jeżeli miejscowy plan uwzględni problematykę kolorystyki*

styki regionu, wszelkie działania użytkowników (...) są obligatoryjnie ustalone przez urząd (Ludwin, 2017, s. 210). Faktycznie miejscowe plany w Polsce mogą zawierać ustalenia kolorystyki, ale nie jest to obowiązek — tak było w 2017 roku, gdy opublikowany został cytowany artykuł, tak jest i obecnie, w 2022 roku.

8. PODSUMOWANIE

W obu analizowanych krajach: w Polsce i na Słowacji, problem kolorystyki środowiska zabudowanego jest bagatelizowany, mimo że jest ona bardzo istotnym elementem otaczającej przestrzeni, wpływającym na jej percepcję oraz na emocje człowieka.

W przedstawionych przykładach zauważyć można, że podmioty decyzyjne w sprawie barwy zewnętrznej obiektu są różne w różnych krajach. Mogą to być: właściciele nieruchomości, architekci, urbaniści, w szczególnych przypadkach — konserwatorzy. W Polsce kolor zewnętrznych elementów architektury częściowo zależy od uwarunkowań prawnych. O tym, jakiej barwy ma być elewacja, stolarka budowlana czy dach, może decydować miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o warunkach zabudowy. W przypadku zabudowy historycznej pewne zapisy pojawiają się w planach miejscowych, ale zazwyczaj o ustaleniu koloru decyduje konserwator zabytków.

W Polsce teoretycznie o kolorze decyduje architekt, sporządzając projekt, a w niektórych gminach istnieją zapisy o kolorze zabudowy dla części obszarów objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Jednak w praktyce, jak pokazano na przykładzie badanych obszarów, nie są realizowane ustalenia miejscowych planów. Plany nie zmuszają też właścicieli zabudowy do zmiany kolorów na zgodne z ustaleniami. Dopiero w przypadku przebudowy domu wymagającej pozwolenia na budowę należy ustosunkować się do aktów prawnych. Również niejednoznaczne określanie kolorów w istniejących dokumentach powoduje, że w przestrzeni zabudowanej panuje chaos kolorystyczny. Jednak mimo niedoskonałości istniejących systemów ustalania kolorystyki, jak wynika z przeprowadzonych badań ankietowych, większość osób uważa, że o kolorze architektury powinni decydować specjaliści: architekci lub urbaniści.

Na Słowacji kolor zewnętrznych części architektury — o ile nie jest ona zabytkiem wymienionym w wykazie lub nie jest chroniona w inny sposób — nie podlega regulacji ani koordynacji. Właścicielom budynków pozostawiana jest swoboda decydowania o kolorystyce elewacji. Obraz prze-

strzeni miejskich rozwija się więc w sposób spontaniczny, podążając za zmieniającymi się gustami, preferencjami i trendami. Architekci uczestniczą w niektórych rozwiązaniach projektowych, ale najczęściej właściciele polegają na sugestjach i pomocy tzw. „studium koloru”, czyli wykonawców, którzy oferują projekty, często z alternatywnymi rozwiązaniami. Ów proces odnowy elewacji był bardzo dynamiczny w ostatnich dziesięcioleciach, a jego wady stały się znane i widoczne dopiero później. Zalecenia mówiące o tym, że planowanie kolorystyczne powinno być przyjęte i wykorzystywane jako narzędzie przez gminy nie zostało wprowadzone w życie poza kilkoma wyjątkami.

Zarówno w Polsce, jak i na Słowacji działania w kierunku uregulowania zewnętrznej palety kolorów obiektów architektonicznych miałyby znaczący wpływ na poprawę harmonii i estetyki zurbanizowanej przestrzeni. Korzystna zmiana mogłaby mieć miejsce przy wprowadzeniu odpowiednich regulacji prawnych oraz edukacji w tym zakresie.

REFERENCES

- Bacová, A. et al. (2006), *Plattenbausiedlungen in Wien und Bratislava zwischen Vision, Alltag und Innovation*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Białobłocka, K. and Urand, A. (2019), ‘Does Colour Planning Matter? Reflection on the Impact and Coordination of Colour Planning in Poland and Slovakia’, *Technical Transactions*, 116(6): *Architecture and Urban Planning*, pp. 17–36. Available at: <https://doi.org/10.4467/2353737XCT.19.058.10611> (accessed: 28.04.2022).
- Cejpkova, S. et al. (2022), ‘A Historical Outline of the Color of Architecture in Poland and Slovakia after 1945’ = ‘Historyczny rys kolorystyki architektury w Polsce i Słowacji po 1945 roku’, *Space & Form = Przestrzeń i Forma*, 50, pp. 101–120. Available at: <http://doi.org/10.21005/pif.2022.50.B-03> (accessed: 28.09.2022).
- Code de l’urbanisme (2019). Available at: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006074075?init=true&page=1&query=Code+de+l%2E%80%99urbanisme+&searchField=ALL&tab_selection=all (accessed: 21.02.2021).
- ČSN 73 0020 (1955), *Obytné budovy*.
- Décret du 26 janvier 1978 pris pour l’application de l’article 5 de la loi 77-2 du 3 janvier 1977 sur l’architecture relatif aux modèles types de construction (1978), n° 78-171. Available at: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/article_lc/LEGIARTI000006821777/ (accessed: 28.04.2021).
- Dekoral (n.d.), ‘Gołębi’, *Dekoral*. Available at: <https://www.dekoral.pl/kolory/kolekcje-kolorystyczne/browse-all-colors/golebi> (accessed: 28.04.2021).
- ‘Dove Color’ (n.d.), *Dictionary.com*. Available at: <https://www.dictionary.com/browse/dove-color> (accessed: 28.04.2021).

- Dulux (n.d.), '4 sposoby na kwiatowe odcienie w Twoim domu', *Dulux.pl*. Available at: <https://www.dulux.pl/pl/inspiracje/4-sposoby-na-kwiatowe-odcienie-w-twoim-domu> (accessed: 28.04.2021).
- Grupa PSB and Model1 (n.d.), 'Gołębia farba do ścian', *Model1.pl*. Available at: <https://model1.pl/wyjatkowe-kolory/golebi-farba-do-ścian>. (accessed: 18.09.2022).
- Hayten, P.J. (1960), *El color en arquitectura y decoración*. Barcelona: Las Ediciones de Arte.
- Jędraszko, A. and Biegański, L. (2011), 'Planowanie przestrzenne w Niemczech — zarys systemu', [in:] Martyniuk-Pęczek, J. and Lorens, P. (ed.), *Planowanie i realizacja przedsięwzięć urbanistycznych*, Gdańsk: Politechnika Gdańska and Akapit-DTP, pp. 45–84.
- Kamrowska-Załuska, D. (2011), 'Projekt Lyon Confluence', [in:] Martyniuk-Pęczek, J. and Lorens, P. (ed.), *Planowanie i realizacja przedsięwzięć urbanistycznych*, Gdańsk: Politechnika Gdańska and Akapit-DTP, pp. 107–118.
- Kwartnik-Pruc, A. and Przewięźlikowska, A. (2007), 'Porównanie funkcjonowania planowania przestrzennego w Polsce i w Niemczech', *Geomatics and Environmental Engineering*, 1(3), pp. 149–160.
- Ludwin, K. (2017), 'Kolorystyka obiektów architektonicznych i aspekty prawne z tym związane', *Przestrzeń — Urbanistyka — Architektura*, 2, pp. 205–216.
- Nurlelawati, A.J., Rodzyah, M.Y. and Normahdiah, S.S. (2012), 'Environmental Colour Impact upon Human Behaviour: A Review', *Procedia — Social and Behavioral Sciences*, 35, pp. 54–62. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.02.062> (accessed: 28.04.2021).
- O'Connor, Z. (2008), *Façade Colour and Aesthetic Response: Examining Patterns of Response Within the Context of Urban Design and Planning Policy in Sydney*, dissertation, the University of Sydney.
- Ozimek, A. (2016), 'Digital Analysis of New Objects Colour Matching to the Existing Environment' = 'Cyfrowa analiza dopasowania kolorystycznego nowych obiektów do istniejącego otoczenia', *Space & Form = Przestrzeń i Forma*, 26, pp. 271–283. Available at: <https://doi.org/10.21005/pif.2016.26.D-09> (accessed: 28.04.2021).
- Petelenz, M. (2007), 'Housing Spatial Integration — Formal and Practice Activity' = 'Integracja przestrzenna zespołów zabudowy — działania formalne i praktyka', *Czasopismo Techniczne. Seria Architektura*, 104(1-A), pp. 139–145.
- Petelenz, M. (2015), 'New Forms of Settlement — a Need or a Fancy?' = 'Nowe formy osiedleńcze — potrzeba czy fanaberia?', *Czasopismo Techniczne. Seria Architektura*, 112(1-A), pp. 109–130. Available at: <https://doi.org/10.467/2353737XCT.15.005.3750> (accessed: 28.04.2021).
- Petelenz, M. (2021), 'Local Spatial Development Plans — Threats or Opportunities?' = 'Plany zagospodarowania przestrzennego — szanse czy zagrożenia?', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury PAN Oddział w Krakowie*, XLIX, pp. 163–170. Available at: <https://doi.org/10.24425/tkuia.2021.138708> (accessed: 28.04.2021).
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 3 lipca 2003 r. w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego (2003), Dz.U. nr 120 poz. 1133. Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=W-DU20031201133> (accessed: 28.04.2021).
- Sobol, E. (ed.) (1999), 'Gołębi', [in:] *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tarajko, J. (2006), *Kolor w wiejskich zespołach architektoniczno-krajobrazowych — ze szczególnym uwzględnieniem wsi Polski Południowej*, dissertation, Politechnika Krakowska, Kraków.
- Tarajko-Kowalska, J. (2009), 'W poszukiwaniu inspiracji — kolor w tradycyjnej architekturze wsi polskiej', *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 12, pp. 58–66.
- Tarajko-Kowalska, J. (2010a), 'Red Colour & Light in Architecture', [in:] Zennaro, P. (ed.), *Colour and Light in Architecture: International Conference, 11–12 November 2010: Proceedings*, Verona: Knemesi, pp. 92–98. Available at: https://www.researchgate.net/publication/50231502_Red_Colour_Light_in_Architecture (accessed: 03.10.2022).
- Tarajko-Kowalska, J. (2010b), 'Kolor w miejskiej przestrzeni publicznej', *Czasopismo Techniczne. Seria Architektura*, 107(3-A), pp. 243–251.
- Toledo Municipal Code (2021), Chapter 1109: Design Standards, the Council of the City of Toledo, Ohio. Available at: https://codelibrary.amlegal.com/codes/toledo/latest/toledo_oh/0-0-0-105664 (accessed: 17.02.2021).
- Uchwała nr XI/338/19 Rady Miasta Szczecin z dnia 22 października 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Pogodno — Somo-siery 2” w Szczecinie (2019), Dz. Urz. Woj. Zach. 2019 poz. 6089.
- Uchwała nr XXVII/790/13 Rady Miasta Szczecin z dnia 25 lutego 2013 r. w sprawie Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Pogodno — Somosiery” w Szczecinie (2013), Dz. Urz. Woj. Zach. 2013 poz. 1202.
- Urlandová, A. (1997), 'Attempt at Finding Objective Factors Underlying Subjective Aesthetic Evaluations of Exterior Architectural Colour Schemes — an Experimental Research', [in:] Sivik, L. (ed.), *Colour and Psychology: From AIC Interim Meeting 96 in Gothenburg*, Stockholm: Scandinavian Colour Institute AB, pp. 240–244.
- Urlandová, A. (2006), *Navier farebnosti fasad. Námestie P.O. Hviezdoslava a Matúškova ulica Dolný Kubín*, document available at the municipality office in Dolný Kubín.
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (1994), tekst jednolity: Dz.U. 2021 poz. 2351, Dz.U. 2022 poz. 88.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (2003), tekst jednolity: Dz.U. 2020 poz. 293, 471, 782, 1086, 1378, Dz.U. 2021 poz. 11.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (2003), tekst jednolity: Dz.U. 2022 poz. 840.
- Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących (2018), Dz.U. 2018 poz. 1496.
- Wolański, P., Trąba, C. and Rogut, K. (2016), 'Floristic Diversity and Landscape Values of Xerothermic Grassland Communities in the Przemysł Foothills' = 'Różnorod-

- ność florystyczna oraz walory krajobrazowe muraw kserotermicznych na Pogórzu Przemyskim’, *Space & Form = Przestrzeń i Forma*, 26, pp. 331–346. Available at: <https://doi.org/10.21005/pif.2016.26.D-14> (accessed: 21.02.2021).
- Wright, A. and Murphy, D. (2009), ‘The Colour Affects System of Applied Colour Psychology’, [in:] *Colour Affects: AIC Quadrennial Congress*, 2009, London, UK. Available at: https://www.researchgate.net/publication/253271089_The_Colour_Affects_System_of_Colour_Psychology, DOI: <https://doi.org/10.13140/2.1.4246.0489> (accessed: 28.07.2022).
- Zachariasz, A. (2021), ‘Ogród na osi. O fragmencie alei Róż w Nowej Hucie’, [in:] Jasiński, A. and Skaza, M. (ed.), *Architektura, miasto, piękno. Pamięci profesora Wojciecha Kosińskiego. Praca zbiorowa*, vol. 2, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM. Available at: <https://doi.org/10.48269/66007-64-2-T2-22> (accessed: 21.02.2021).
- Zausznica, A. (2012), *Nauka o barwie*, 2nd edition, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zink, S. (2019), ‘Polychromy, Architectural, Greek and Roman’, [in:] Whitmarsh, T. et al. (ed.), *Oxford Classical Dictionary*, Oxford: Oxford University Press. Available at: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.8184> (accessed: 21.02.2021).
- Żurawski, J. (2008), ‘Błędy popełniane przy termomodernizacji budynków mieszkalnych, cz. III’, *Ciepłej. Portal Dolnośląskiej Agencji Energii i Środowiska*, 24.08.2008. Available at: http://cieplej.pl/index_artykuly.php5?dzial=2&kat=23&art=97&limit=84 (accessed: 28.04.2021).